ARKITEKTEN

Feb. 2018

02

Vol. 120

KIRKE RUM 1

LYSET OG RUMMET

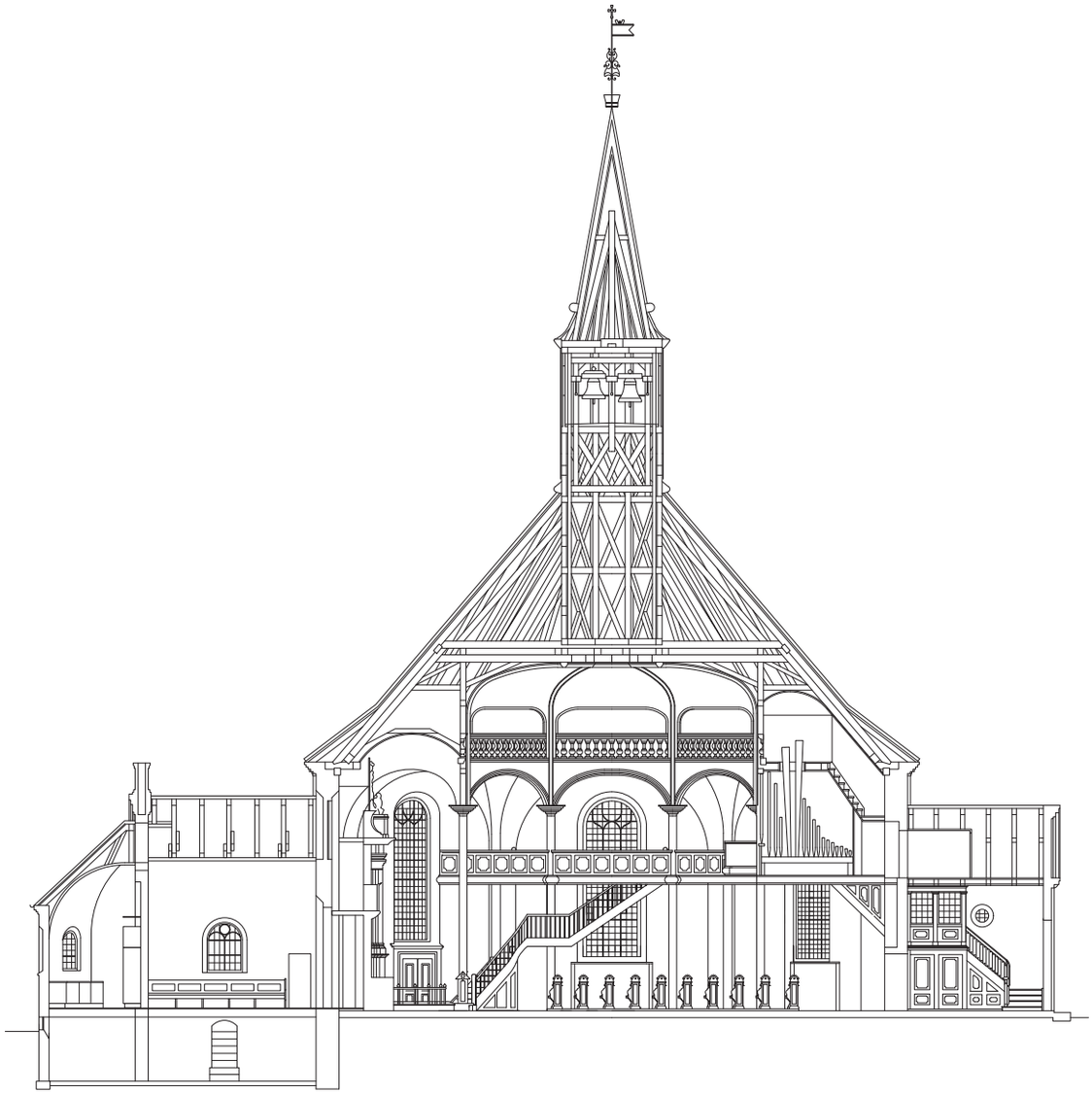

Snit 1:250

Restaurering: I Frederiksberg Kirke har man fjernet første pulpitur og genskabt det oprindelige rums proportioner. Martin Keiding interviewer arkitekterne, og Jørgen Hegner Christiansen giver en kort replik til historien og resultatet.

Interview med Pernille Mårtensson og Peder Elgaard ved Martin Keiding

I begyndelsen gik opgaven udelukkende ud på at lægge et nyt gulv i Frederiksberg Kirke. Selvom bygningen er født med et stengulv, var det et krav fra menighedsrådet, at det gamle trægulv skulle udskiftes med et nyt i samme materiale. Og sådan blev det.

Men sagen udviklede sig?

PE Vi diskuterede længe stoleopstilling og retninger i det ottekantede rum. Alle kunne mærke, at det ikke var nok blot at skifte gulvet eller ændre opsætningen. Vi havde derfor en længere dialog med menighedsrådet, som endte med, at man besluttede at fjerne det nederste pulpitur.

Kulturhistorisk knytter der sig en interessant historie til pulpituret, der kom til under pietismen omkring 1770. Her var man tvangsindlagt til at gå i kirke for hver søndag at høre præsten forkynde ordet. For at gøre plads til alle kirkegængerne moste man simpelthen en ekstra etage ind. Det betød, at det blev langt sværere at fange et glimt af præsten eller formemme det rum, man befandt sig i, særligt hvis man sad under det nederste pulpitur. Men at man under pietismen ikke kunne se præsten, var for så vidt lige meget. Man var kommet for at høre, ikke for at se. Ordet betød alt! I dag forholder det sig anderledes, og vi har ved at fjerne det nederste pulpitur forsøgt både at genskabe det originale kirkerum og muligheden for at kunne se gudstjenesten fra alle pladser.

PM Apropos rumoplevelsen sagde Københavns biskop under genindvielsen efter ombygningen, at nu kunne man bevæge sig ind i Frederiksberg Kirke uden at skulle dukke nakken først. Der var ganske lavt til loftet under pulpituret tidligere.

Hvad ved I om det originale kirkerum?

PM De tilføjelser, der er kommet til, kan man forholdsvis let aflæse, og det var egentlig ikke svært at forestille sig, hvordan rummet oprindeligt havde været. Men selvfølgelig har vi også været tilbage i kilderne og fået lavet en historik på de enkelte bygningsdele for at være sikre.

Foto: Søren Hytting

Kirken fra vest. Foto: Mikael Schilling

PE Det ottekantede kirkerum og måden, det er indrettet på, vidner om, at man på den ene side har ønsket fællesskabet og centralkirkens værdier, som man støder på inden for den evangeliske, lutherske danske folkekirke. På den anden side har man villet have processionsaksen og det hierarki, som knytter sig hertil.

Hierarkiet er udtalt i Frederiksberg Kirke, hvor præsten er hævet op til 2-3 meter over menigheden, hvilket står i modsætning til det, der egentlig er udgangspunktet i folkekirken i dag, hvor præsten er én i flokken. På den måde har Frederiksberg Kirke en sær dobbelthed, som kunne være interessant at prøve at føre tilbage ift. det hollandske udgangspunkt. Vi kender den fra det tyske spor, hvor man arbejder meget bevidst med forholdet mellem fællesskab, centralitet og hierarki. Det er kun en enkelt af Exners kirker, Sædden Kirke, Esbjerg 1971-78, hvor alteret er placeret i midten. Ellers har man altid dobbeltheden i de danske kirker.

Er stolerækkerne og -opstillingen den oprindelige?

PM Ja, vi har bevaret og restaureret stolesæderne. Sæderne har vi dog gjort en lille smule dybere, for vi fylder alle sammen lidt mere i dag. Da vi fik malingen af, kunne vi se, at det ikke er første

FAKTA
Restaurering og nyindretning af Frederiksberg Kirke
Frederiksberg Allé 71, 1820 Frederiksberg C
Arkitekt: ELGAARD Architecture A/S
Bygherre: Frederiksberg Sogns Menighedsråd
Ingeniør: Eduard Troelsgård Rådgivende Ingeniører A/S og Gert Carstensen A/S
Opført: 1734
Restaureret: 2016-2017

Kirkerummet efter restaurering. Foto: Mikael Schilling

gang, man har udvidet sæderne. Det har været nogle bittesmå mennesker, som gik i kirke tilbage i 1730erne.

PE Derudover er der også kommet konvektorer under bænkene. Gulvvarme var der ikke plads til i den gamle konstruktion, så derfor er der tillige etableret radiatorer rundt langs hele facaden. Alligevel opfylder vi ikke de krav, man stiller i varmeregulativet. Det er ret voldsomt, hvor mange apparater man i realiteten skal sætte op for at opfylde betingelserne.

Er der slet ikke nogen dialogmulighed med myndighederne?

PM Jo, netop fordi vi har haft Nationalmuseet med på råd, har vi kunnet få dispensation til ikke at overholde reglerne. Men det var ikke uden kamp.

Hvad sker der med akustikken, når man fjerner et pulpitur?

PM Man var glad for kirkerummet som koncertrum i forvejen. Så det var en meget vigtig dimension for menighedsrådet at kunne bevare efterklangstiden. Det har vi gjort ved at tilføre akustikpuds og felter med gips under det pulpitur, der er tilbage. Det har faktisk været nok til at sikre den samme lyd i kirkerummet som før forandringerne. Der har været en del klager, men den gode akustiker, som vi har haft på sagen, både til at måle før omdannelsen og efter, har fremlagt tal, som viser, at der ikke er sket nogen forringelser.

Så der har også været lidt psykologi med i spillet i forhold til virkningen af forandringerne?

PE Til dels. Samarbejdet med sognet har været præget af en gennemgående bekymring for, at vi ville komme til at lave for meget om på rummet. Mange af medlemmerne er døbt, konfirmeret og viet i kirken, så her er virkelig mange følelser på spil, og de forandringer, vi har lagt op til og siden foretaget, peger alle tilbage til enten, hvordan det oprindeligt har set ud i kirken, eller hvordan man er vant til, at der ser ud.

Vi fandt med andre ord hurtigt ud af, at når vi forsøgte at påtage os rollen som moderne restaureringsarkitekter, da blev vi mødt med et "åh nej, pas nu på!". Da vi på et tidspunkt foreslog, at man erstattede trægulvet med et stengulv, ville man måske kunne forestille sig, at de ville gå med til det, da det var sådan, kirken oprindeligt var tænkt, men her lød svaret fra menighedsrådet i stedet: "Nej, det skal vi overhovedet ikke have. Vi skal have det, vi kender". Kirkerummet bliver i dag brugt til meget andet end søndagsgudstjenester, f.eks. til legestue for børn, og her ville et stengulv blive for koldt og hårdt.

Jeg hæftede mig ved de farver, I bruger, altså forskellige gråtoner. Kan I sige lidt om det forarbejde og de tanker, som I har gjort jer?

PE Vi har fået udarbejdet en farvearkæologisk rapport, der afdækker, hvilke farver der i udgangspunktet har været brugt i kirken. Vi har taget udgangspunkt i perioden omkring 1864, hvor

Kirkerummet efter restaurering. Foto: Mikael Schilling

kirkerummet sidste gang fremstod som en arkitektonisk helhed, men vi har også fortaget små justeringer enkelte steder. Vi har været optaget af at finde den rigtige balance mellem nyt og gammelt, og været meget bevidste omkring, hvornår vi justerede på de tidligere farvevalg. Vi har løbende spurgt os selv: Hvor meget nyt kan rummet klare for fortsat at være i balance?

PM De farvearkæologiske undersøgelser viste også, at søjlerne altid har været marmorerede. Da vi tog det nederste pulpitur ud, kunne man tydeligt se, hvor det var stemmet ind, så vi har været nødt til pudse og rense søjlerne, for endelig at marmorere dem på ny.

Så den gråtone, der er på ydermurens inderside, er den originale farve?

PM Ja, det er en, vi har genfundet. Alle overflader er nymalede på nær altret, hvor vi kun har været inde og retouchere. På den måde har restaureringsholdningen til overfladerne været en rendyrket rekonstruktion.

PE Apropos at finde en balance mellem nyt og gammelt overvejede vi på et tidspunkt, om man burde udskifte stolene, i stedet for blot at tilføje et ekstra brædt. Det var samtidig med, at vi håbede at kunne erstatte det eksisterende trægulv med et stengulv. Men der kom vi til den erkendelse, at der allerede var en ganske fin helhed mellem de eksisterende stolerækker, deres opstilling og paneleringen af fronten på andet pulpitur, der egentlig gav en naturlighed. Den kontrast eller spænding, der ville have været mellem nyt og gammelt, ville nok have været for hård, og dermed ville rummet være kommet i disharmoni.

Pernille Mårtensson er arkitekt MAA.

Peder Elgaard er arkitekt MAA og indehaver af ELGAARD Architecture.

Replik til ombygning og historie af Jørgen Hegner Christiansen

Restaureringen af Frederiksberg Kirke er radikal, men udført med respekt for kirkens nederlandske stil, og har forstærket kirkens samlede arkitektoniske udtryk.

Frederiksberg Kirke er opført 1732-1734 som afløsning for en mindre kirke i bindingsværk på den anden side af Pile Allé, opført i 1662 af indkaldte hollandske Amager-bønder, der befolkede den såkaldte "Ny Hollænderby" eller "Ny Amager" i nabolaget. Selvom kolonien opløstes i 1697, bestod det hollandske islæt. Arkitekten er i hvert fald den hollandsk fødte Felix du Sart, som havde en betydelig praksis som bygningsentreprenør i København efter branden i 1728. Kirken er den eneste bygning i Danmark, der med sikkerhed kan tilskrives du Sart. I parentes bemærket kan det nævnes, at tømrermester Otto Michael Glahn i 1846 opførte en reduceret kopi af Frederiksberg Kirke på øen Nyord ved Møn.

Den ottekantede centralkirke på Frederiksberg er opført i nederlandsk, protestantisk stil i røde sten med hvidpudsede hjørnelisener, pyramidetag og lanternespir. Et af de helt få helt konsekvent gennemførte centralanlæg, der findes i Danmark. Forbilledet var den stadig eksisterende kirke Van Harenskerk i Sint Anneparochie på arkitektens hjemegn i Friesland, opført 1683. Det stejle pyramidetag med sortglaserede vingetegl blev i 1876 ændret til et skifertag. Det tøndehvælvede sakristi bag alteret blev tilføjet i 1782, senere forøget med en tresidet afslutning i 1900, og våbenhuset mod vest er en tilføjelse fra 1865, udvidet i 1904. Centralrummet dækkes af et kuppelagtigt hvælv, båret af otte slanke søjler, og ved østvæggen står prædikestolsalteret med korintiske træsøjler i overdådig barokstil. Mellem søjlerne var indføjet et galleri, midt for de høje vinduer, samt et lavt galleri lige under kuplen. Dette arrangement blev imidlertid ændret omkring 1780 ved indføjelsen af det ekstra galleri under det første, hvilket havde afgørende indflydelse på rummets karakter. Noget af letheden og lyset forsvandt. I 1864 blev kirkens indre radikalt ændret efter tegninger af arkitekten F.F. Friis og med stolestader af arkitekten H.N. Fussing, begge præget af senklassicismen. Denne tilstand har i store træk været bibeholdt op til vore dage.

Den arkitektoniske tilgang til ombygningen har sigtet mod at skabe en fornyet helhed. En balance mellem det rekonstruerede kirkerum og nye elementer som gulvoverflader, trappeløb og farvesætning. Det er en radikal forandring, der bryder med kirkens lineære udviklingsfortælling, men som absolut kan forsvares med, at indgrebet har skærpet kirkerummets samlede arkitektoniske indtryk.

Jørgen Hegner Christiansen er arkitekt MAA, arkitekturhistoriker og forfatter.

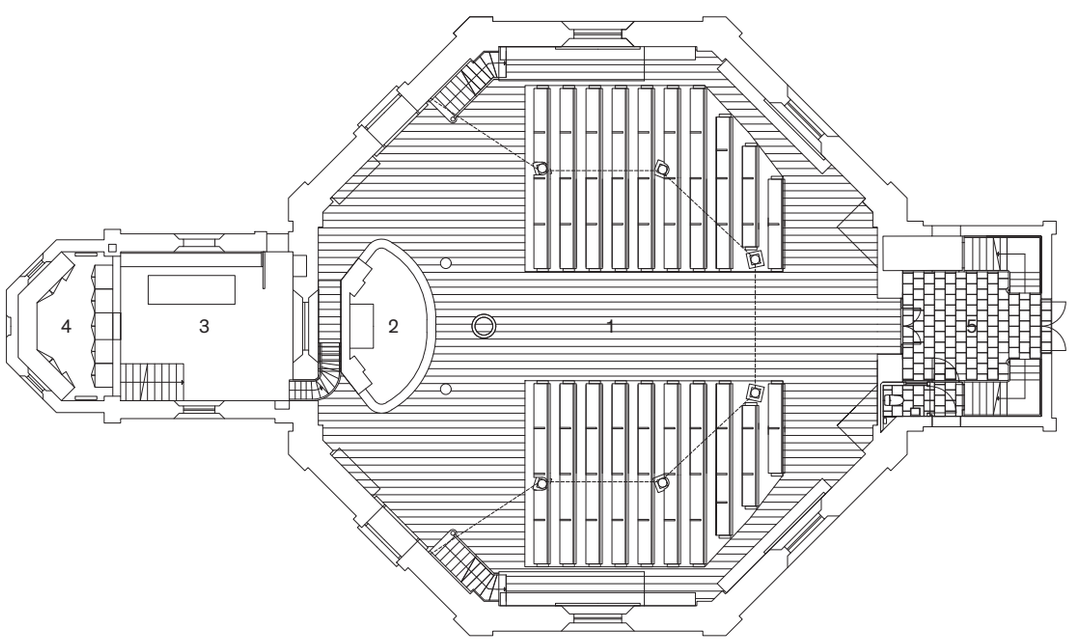

PLAN 1:250

1 Kirkerum
2 Alter
3 Sakristi
4 Køkken
5 Våbenhus